

مسئله محوری؛ مهمترین مؤلفه پژوهش

یونس تسلیمی

برگزاری جشنواره‌های علمی از نوع جشنواره حکیم ذوفنون، علامه شعرانی، فی‌نفسه اقدامی مبارک است؛ بزرگ‌مردی که از استوانه‌های علمی زمان خود بود و استقلال نظرش در حوزه‌های گوناگون علمی (به‌ویژه در حوزه تفسیر قرآن) در کنار کشف شاخه‌های مختلف علمی با بررسی‌های تخصصی مشهور است. چنین جشنواره‌هایی اگر مداوم باشند، علاوه بر معرفی اساطین و بزرگان علم و فرهنگ مملکت و آثار و خدمات ایشان، باعث روزآمد شدن سطح دانش و افزایش تجربه اساتید پژوهشگر، تبادل نظرات علمی در باب مباحث جدید میان ایشان، و به طور کلی ایجاد انگیزه در میان حوزیان برای گسترش فعالیت‌های پژوهشی می‌شود و چراغ راهی برای افق‌های پیش روی طلاب جوان می‌گردد.

با این حال باید توجه داشت که اگر چنین جشنواره‌هایی صرفاً برای تجلیل از این بزرگان و بزرگداشت نام و یاد ایشان برگزار شوند، تأثیر درخور و عمیقی در متن جامعه نخواهند داشت؛ مگر آن‌که آراء و اندیشه‌های ایشان و بزرگان دیگر، با هدف تولید و نوآوری و اندیشه‌ورزی، مورد سنجش و ارزیابی قرار بگیرد. اگر چنین نشود، این گونه جشنواره‌ها نیز هم‌سرنوشت با بسیاری از همایش‌ها و جشنواره‌های دیگر، دچار آفت کلیشه و تقلید و تکرار خواهند شد.

محورهای اعلام‌شده در فراخوان جشنواره، خطوط و چارچوب‌های آن را جهت‌دهی و تعیین می‌کند. هرچند بخش ناچیزی از کم و کاستی‌های کیفی برخی از مقالات، ممکن است ناشی از محدودیت این موضوعات اعلام شده در فراخوان باشد، اما بخش عمده این موضوع به کیفیت سوژه‌پردازی و نوآوری میزان خلاقیت پژوهشگران محترم مربوط می‌شود. حوزه‌های علمی با پیشینه‌ای افزون بر هزار سال، همواره با توجه به اقتضائات و نیازهای زمانه، خدمات بی‌نظیر و بی‌بدیلی در علوم مختلف ارائه کرده‌اند و امروز هم باید در حوزه پژوهش، نیازها و اقتضائات جدید و موضوعات نو را بشناسند و با روی آوردن به حوزه‌های نوین علمی و خلاقیت‌های فکری، از اشتغال صرف به موضوعات کهنه و تکراری و سنتی صرف بپرهیزند.

پژوهشگران محترم در کنار مطالعات سنتی، باید بیشتر هم خود را مصروف مسائل و مباحث کاربردی و عینی و انضمامی کنند تا فرصت و هزینه آنان در کارهای بی‌نتیجه و بی‌ثمر هدر نرود؛ مثلاً از جمله نیازها و مسائل مبتلا به زمانه ما، ضرورت نگاهی نو به قرآن برای بررسی حدود و ثغور فقه، اخلاق، فرهنگ و... است؛ یا مثلاً در حوزه فقه، جای خالی مباحثی در حوزه فلسفه فقه و ارتباط آن با مباحث قبض و بسط شریعت، نسبت فقه و قانون، نسبت فقه و سبک زندگی، نسبت فقه و اخلاق، فقه رسانه و موضوعاتی از این دست، در مقالات جشنواره احساس می‌شد.

موضوع برخی از مقالات هرچند معطوف به برخی نیازها و شبهات زمانه است، اما در واقع هیچ نقد و نظر جدیدی در آن به چشم نمی‌خورد و فاقد ارزش پژوهشی بود؛ مثلاً برخی مقالات به شبهاتی پرداخته بودند که حول یک موضوع، طی دو سه دهه قبل در جامعه، مطرح و در افکار و اذهان مردم جا افتاده و چندین جلد کتاب در باب آن‌ها تألیف شده است و نگارندگان بی‌هیچ افزونه و نقد و نظر جدی، تلخیصی از آن را گرد آورده بودند. از پژوهشگران حوزوی که به نوعی مدافعان دین نیز محسوب می‌شوند، انتظار می‌رود که پیش از انتشار و تثبیت شبهه یا مسئله‌ای در جامعه، آن را شناسایی کنند و با فرصت‌شناسی در تولید علم و نظریه‌پردازی، پاسخی معقول و منطقی بدان بدهند.

بی‌توجهی به نیازهای جامعه و مراکز علمی در پژوهش، از سویی موجب از میان رفتن هزینه‌ها و فرصت‌هاست و از سویی دیگر باعث می‌شود تا این دست کارها با درگیر شدن در حواشی بی‌ثمر، اصالت خود را از دست بدهند و رنگ و بوی تصنع و تکلف به خود گیرند. بنابراین، مقالات باید در هر موضوعی، با توجه به نیازهای زمانه سامان یابند و پژوهشگران باید به‌خصوص به مطالعات تطبیقی و میان‌رشته‌ای بپردازند و در این مسیر، با روش‌های تخصصی تحقیق در علوم مختلف آشنا باشند.

برای به ثمر نشستن پژوهش، مشخص بودن مسئله و تحدید موضوع، شرط است تا مجال تحلیل و نقد و بررسی و رسیدن به نتیجه محصل و نو را برای پژوهشگر فراهم کند؛ کلی بودن موضوع و نامشخص بودن مسئله، فرصت نوآوری و خلاقیت را از محقق سلب می‌کند. از دیگر آسیب‌های مهمی که بسیاری از مقالات پژوهشی در حوزه‌های علمی به‌دان مبتلا هستند، خلط دو مقوله پژوهش و تبلیغ است. همچنان‌که گفته شد مسئله‌محوری، مهم‌ترین مؤلفه پژوهش است و با توجه به این‌که حوزه‌های علمی از دیرباز، رسالت تبلیغ و ترویج دین را بر عهده داشته‌اند، در بسیاری از مقالات، خلط بین این دو مقوله، بدون در نظر گرفتن اقتضائات و ادبیات آن‌ها مشاهده می‌شود که باید با دقت و مطالعه، تفاوت این دو حوزه بازشناسی گردد.

یکی از مهم‌ترین اصول پژوهش و شاید اصل بنیادین آن، که مراعات آن به‌خصوص در پژوهش‌های حوزوی ضروری به نظر می‌رسد، این است که پژوهشگر باید واقعاً دغدغه حقیقت داشته باشد و در تحقیق خود، به دنبال تأیید یک سلسله مفروضات نباشد. همچنین نقد و بررسی آرای دیگران باید دقیق، صادقانه و منصفانه صورت گیرد؛ به‌خصوص جشنواره‌هایی از نوع جشنواره علامه شعرانی که مختص اساتید است، بهترین محمل برای آموختن شیوه نقد و به‌خصوص جرأت نقد منصفانه بزرگان به طلاب جوان است تا خلاقیت آنان، برای نقد و نظر، تحت الشعاع نبوغ فکری بزرگان قرار نگیرد. از دیگر ملزومات مهم پژوهش در حوزه‌های علمی که متأسفانه بسیار مغفول واقع شده، رعایت جدی مسائل نگارشی و ویرایشی (چه صوری و چه زبانی و چه محتوایی) در تحقیقات است.

گاه می‌بینیم پژوهشگران حوزوی و دانشگاهی گرچه با هم تعاملاتی دارند، اما در عمل و چنان‌که باید و شاید، پژوهش‌های یکدیگر را چندان به رسمیت نمی‌شناسند. پژوهشگران حوزوی علاوه بر استفاده از پژوهش‌های متقن دانشگاهی، باید برای تکمیل و غنای تحقیق خود، از پژوهش‌های صورت گرفته در جوامع دیگر نیز استفاده کنند و در این مسیر البته نیازمند آشنایی با زبان‌های خارجی هستند؛ به‌ویژه در موضوعات و مسائلی که تمام یا بخشی از آن‌ها متعلق به اندیشمندان خارجی است.

یکی از مشکلات مهمی که در برخی از مقالات پژوهشی به چشم می‌خورد، بی‌توجهی به سیر تاریخی مسائل (از فقه و اصول گرفته تا فلسفه و کلام و...) است. با توجه به آن‌که صبغه اصلی بسیاری از مباحث علمی مطرح‌شده، تاریخی است، توجه به تقدم و تأخر تاریخی و سیر تطور یک مفهوم یا نظریه، بسیار مهم است، که بی‌توجهی به این مسئله، مانع فهم درست مسئله می‌شود. این مسئله در پژوهش‌های حوزوی نیازمند، توجه جدی است.

هرچند برگزاری جشنواره‌های پژوهشی از نوع جشنواره علامه شعرانی، در نوع خود اقدامی مفید و ارزشمند است، اما واقعیت آن است که مثر ثمر بودن پژوهش‌های حوزوی و خلق آثار مفید و نظریه‌پردازی در حوزه‌های مختلف علمی از سوی حوزویان، منوط به اسباب و عوامل مهم‌تری؛ چون تأمین حداقلی هزینه‌های زندگی، نیازهای سخت‌افزاری و فضای مناسب تحقیق است و نمی‌توان توقع داشت که با چنین جشنواره‌هایی در چند دوره، بتوان به آن نقطه آرمانی در پژوهش‌های حوزوی رسید.

فی‌الجمله باید گفت سامان گرفتن پژوهش، چه در حوزه و چه در دانشگاه، مستلزم اصلاح خلأهای مدیریتی و اجرایی و طرز تلقی مسئولان و دولتمردان از کلیت موضوع «فرهنگ» است و به‌خصوص منوط به فهم این مسئله مهم

است که فرهنگ (که پژوهش علمي، يکي از اجزاي آن است)، نبايد دست‌نشانده سياست شده و در ذيل آن تعريف شود و گاه و بيگاه دستاويز جناح‌بازي‌هاي سياسي قرار گيرد.